Klaas WILLEMS

# Filosofia limbajului*



K.W. – profesor doctor la Universitatea din Ghent, unde predă lingvistică generală. Este preocupat de semantică şi de interfața sintaxă-semantică, de teoria cazurilor, teoria şi filosofia limbajului, precum şi de istoria ştiinţelor limbajului. Lista sa de lucrări publicate cuprinde patru cărţi şi peste 80 de articole şi capitole în diverse volume. Este, între altele, şi co-editor al prestigioasei reviste „Historiographia Linguistica".

## *1. Introducere*

Orice încercare de a oferi, în mod rezonabil, o privire de ansamblu cuprinzătoare asupra filosofiei limbajului (în continuare: FL) se confruntă cu problema că termenul nu se referă la o arie de cercetare bine definită şi, cu atât mai puțin, la o disciplină unitară. Abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea termenul FL şi echivalenții săi din alte limbi şi-au câştigat o acceptare generală în sfera studierii limbajului, însă rădăcinile FL pot fi descoperite cu mult înainte. Desemnări precum *filosofie lingvistică*, *filosofie analitică* şi *filosofie a lingvisticii* fac trimitere, mai degrabă, la diverse abordări din cadrul domeniului vast al FL, decât să deosebească subdiscipline clar delimitate (Trabant, ed. 1995). Prin urmare, în acest articol voi distinge între o FL luată în sens strict, o FL luată în sens larg şi o FL întrebuințată în accepția sa cea mai generală. Scopul articolului este acela de a explora FL şi

* Articolul profesorului Klaas Willems a fost publicat în anul 2012, cu titlul *Philosophy of Language*, în Bernd Kortmann (ed.), *Theories and Methods in Linguistics*, o lucrare care, la rândul ei, face parte din S. J. Schierholz & H. E. Wiegand (eds.), *Wörterbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, De Gruyter, Berlin/New York, vol. 11 (e-online). Prezenta traducere a fost efectuată de Cristinel Munteanu.

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

numeroasele sale ramificații în cea mai succintă formă posibilă, dintr-o perspectivă istoriografică. Din lipsă de spațiu, interesul se va îndrepta asupra celor mai importanți savanți occidentali, lăsând deoparte opera multora, care s-ar fi cuvenit și ei să fie luați în discuție într-o dare de seamă cuprinzătoare.

## *2. Filosofia limbajului în sens strict*

FL în sens strict este investigația filosofică având ca țintă esența limbajului natural, rolul său în cogniția, comportamentul și cultura omului, funcțiile sale vădite în felul în care ființele omenești interacționează unele cu altele și statutul său în raport cu realitatea. Istoricește vorbind, această înțelegere a FL derivă din Antichitatea Greacă și coincide cu începuturile studiului occidental al limbajului în general. În orice caz, este important să remarcăm că noțiunea modernă de «limbă» ca sistem abstract (adică în accepție saussuriană) le este necunoscută filosofilor antici, ale căror interese gravitează în jurul 'vorbirii', ca *parole*, în accepția lui Saussure.

### 2.1. Din Antichitate până în Evul Mediu

Una dintre întrebările relevante ridicate de presocratici (Heraclit, Parmenide, sofiștii, printre alții) este cea despre justețea enunțurilor și a cuvintelor. O chestiune proeminentă este relația dintre vorbire/limbă și atotcuprinzătorul *lógos*, principiul fundamental care guvernează universul, incluzând gândirea și limbajul. Aici se găsesc rădăcinile disputei legate de 'originea limbajului' care străbate istoria FL din Antichitate până în secolul al XIX-lea. Cele două concepții opuse, care au dominat discuția timpurie, sunt desemnate prin termenii *phýsei* (limbajul a luat naștere 'de la natură') și *thései* sau *nómoi* (limbajul este 'convențional'). Cu dialogul *Cratylos* al lui Platon, FL intră într-o nouă etapă. Se acordă atenție chestiunilor empirice privitoare la forma lingvistică și la sens[1], iar ipoteza că nu doar enunțurile, ci și cuvintele sunt adevărate sau false ajunge într-un punct mort, care va fi depășit, în cele din urmă, prin distincția făcută de Aristotel (în *De interpretatione*, de pildă) între sensul cuvintelor și adevărul (sau falsitatea) discursului

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

(cf. Coseriu 2003; 2015, Borsche et al. 1995, De Rijk 2002, De Cuypere/Willems 2008). În perioada următoare, studiul empiric al limbajului (gramatica și stilistica, în special) se consolidează prin opera stoicilor, a lui Dionysius Thrax, Apollonius Dyscolus, Varro și a altora.

Dezvoltarea lingvisticii din FL este tipică pentru tradiția greco-romană. O atare ordine nu este însă universală. În India, de exemplu, lingvistica descriptivă s-a născut cu câteva secole înainte de Panini (sec. V î.Hr.) în vremuri anterioare apariției scrierii, și abia câteva secole mai târziu a început tradiția indiană a FL. Întâmplător, această tradiție nu a exercitat vreo influență asupra tradiției greco-romane. Printre cele mai importante faze ale dezvoltării FL în Occident se numără scrierile lui Augustin și ale scolasticilor din Evul Mediu. Contribuția celor din urmă (Abelard, Thoma d'Aquino, Thomas din Erfurt, William Ockham, printre alții) este în mod particular semnificativă. Deși, judecată după standardele moderne, opera lor este inegală, fiind puternic afectată de preocupări religioase, totuși discuția scolastică despre universaliile din gândire și limbaj (realism vs nominalism vs conceptualism), modurile de semnificare (*grammatica speculativa*), logica și, cel mai important lucru, teoria „supozițiilor" (bazată, *inter alia*, pe distincția dintre *significatio*, *suppositio* și *appellatio*, cf. Verburg 1998, Pinborg 1972) reflectă invariabil un mare interes pentru problemele sensului și ale conceptualizării. Din acel moment, sensul rămâne o chestiune-cheie în istoria FL.

## 2.2. Secolele al XVII-lea și al XVIII-lea

O schimbare decisivă s-a petrecut în secolul al XVII-lea ca urmare a controversei dintre empiriști ca F. Bacon, Berkeley și Hume și raționaliști ca Descartes și Leibniz. Ambele tabere prezintă argumente care se adună într-o critică sistematică a limbajului (Cloeren/Gründer 1995). Deși aceste argumente atestă importanța atribuită limbajului natural în raport cu cogniția umană (care va deveni țelul capital al unor filosofi din secolul al XVIII-lea, precum Condillac și Herder), limbajul nu se află la mare cinste în niciuna dintre teoriile cunoașterii. Limbajul este considerat mai curând o sursă a sofismelor

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

și a erorilor, împiedicând raționarea clară, neprejudiciată și căutarea științifică a adevărului. Nutrită de viziunea empiristă influentă a lui Locke, potrivit căreia limbajul este, în mod primordial, instrument al comunicării, tradiția criticării limbajului pentru pretinsele sale defecte va deveni un curent subteran infiltrat peste tot în FL, mai ales în mediul vorbitor de limbă engleză. Proiectul raționalist al acelei *characteristica universalis*, așa cum a fost dezvoltat de Leibniz, de pildă, reflectă credința că obiectele cogniției umane pot fi ordonate într-un mod universal, care omite trăsăturile semantice ale limbilor particulare. Oricum, cea mai importantă contribuție a lui Leibniz la FL se găsește în răspunsul detaliat pe care el l-a dat celebrei cărți a lui Locke, *Essay Concerning Human Understanding* [„Eseu asupra intelectului omenesc"].

### 2.3. Secolul al XIX-lea: Wilhelm von Humboldt

Separat de Vico, a cărui operă a rămas în mare măsură neremarcată în propria-i epocă, W. von Humboldt a fost un fruntaș al orientării care se opunea viziunii empiriste și raționaliste conform căreia limbajul depinde de gândire (fie aceasta empirică sau înnăscută) și este doar un instrument adițional de comunicare. Pentru Humboldt, limbajul nu este altceva decât 'organul'care modelează gândirea. El merge dincolo de observațiile din lucrările lui Hamann și Herder (cum este, de pildă, opera inspiratoare a celui din urmă, *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* [„Tratat despre originea limbajului"]) și consideră FL și studierea limbajului în general ca parte a antropologiei culturale. Chiar dacă o atare viziune nu a avut ecou în vremea sa, ea se va dovedi un factor care va avea o contribuție majoră la dezvoltarea lingvisticii din secolul al XX-lea, îndeosebi prin opera lui Boas, Sapir, Bloomfield, Coșeriu și – cu anumite rezerve – Chomsky. Scrierile întinse ale lui Humboldt reprezintă, cu temei, realizarea de vârf a FL în sens strict. În acest scop, ele acoperă cel mai larg spectru de probleme de până acum, dintre care următoarele merită o mențiune specială: istoricitatea fundamentală a limbajului, a cărei existență adevărată se vădește în dialog; concepția privind limbajul ca *enérgeia*, o activitate și o formă de cunoaștere umană cu totul unică, și rolul central al creativității lingvistice; varietatea esențială în

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

cadrul limbilor lumii, ce și-a găsit expresia în teoria „formei interne” [„innere Form”] a lui Humboldt, și viziunea conform căreia fiecare limbă trebuie să fie studiată asemeni unui individ cu un „Charakter” specific, ilustrând o „Weltansicht”; relația dintre substanță și formă în limbaj, pe care Humboldt o tratează în dreptul ‘articulării’; credința că vorbitul unei limbi se sprijină simultan pe repetiție și pe reînnoire; limbajul ca organism (în sens metaforic) structurat în mod sistematic și rolul întemeietor al analogiei; definiția semnului lingvistic în opoziție cu simplele semne convenționale, pe de o parte, și cu imaginile, pe de altă parte, ceea ce îi permite lui Humboldt să justifice gama largă de funcții pe care le pot avea cuvintele, inclusiv iconicitatea (cf. Borsche 1981, Trabant 1986, Di Cesare 1998). Humboldt nu doar că abordează istoria filosofiei (de ex., Aristotel și Kant), ci și elaborează ideile sale pe baza cercetării empirice extinse a unei pletore de limbi și argumentează că acestea trebuie să fie analizate pentru meritul lor propriu. În fine, Humboldt este amintit ocazional în conexiune cu teoria relativității lingvistice din secolul al XX-lea (Whorf), care susține că deprinderile lingvistice modelează înțelegerea. În orice caz, pentru Whorf limbajul se bazează pe „modele de referință” împărtășite și, de vreme ce el nu este preocupat de limbajul văzut ca *enérgeia* și condiție a cogniției, contribuțiile celor doi savanți la FL nu ar trebui amestecate.

Răspândirea influenței lui Humboldt asupra FL a fost limitată multă vreme, în ciuda eforturilor anumitor interpreți din secolul al XIX-lea (de ex., Steinthal). Același lucru este valabil și pentru cele câteva remarci, puternic idealiste, referitoare la limbaj și semne formulate de Hegel. FL lui Schleiermacher a avut mai mult succes, îndeosebi datorită faptului că a fost primită favorabil în rândul cercetătorilor care se îndeletniceau cu studiile literare (Frank 2001). Autori precum Marty și Wundt discută chestiuni de FL în spiritul paradigmei psihologice dominante din vremea lor. În ansamblu, cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează printr-un declin treptat a FL în sens strict, aceasta cu atât mai mult cu cât studiul înfloritor al limbajului se desfășoară în spiritul unui pozitivism gălăgios, pentru care stau mărturie lingvistica comparativ-istorică și cea neogramatică.

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

### 2.4. Secolul al XX-lea

În secolul al XX-lea, o multitudine de dezvoltări contribuie la o expansiune și o diversificare semnificative în cadrul domeniului FL (cf. Dascal et al. 1992-1996 pentru o serie de lucrări succinte despre subiecte și perspective variate). Cea mai evidentă dezvoltare este, negreșit, tendința înspre două concepții diferite asupra FL, care devin din ce în ce mai separate una de alta, adică una continentală și o alta anglo-americană.

Pe de o parte, chestiunile urmărite de FL în accepție strictă continuă să fie abordate de Husserl, Heidegger, Cassirer, Croce, Gadamer, Pos, Merleau-Ponty și Derrida, printre alții. Opera lor – despre lipsa de sens a limbajului în societate, despre natura simbolică și semiotică a semnelor lingvistice, despre relația dintre limbaj și literatură, limbaj și cunoaștere, limbaj și știință etc. – este progresiv configurată de o înțelegere istorică a disciplinei însăși. Acest interes hrănește o conștientizare acută cu privire la locul FL în contextul științelor umaniste ca un întreg (cf. Schmitter 1987 și urm.). Totuși, impactul acestei orientări în FL din secolul al XX-lea nu este uniform. Cassirer (1994 [1923]) reprezintă o poziție kantiană, idealistă, în care limbajul este abordat dintr-un punct de vedere ancorat în semiotică și antropologie culturală. Deși limbajul natural este privit doar ca una dintre multe alte „forme simbolice" prin care omul își creează și structurează propriul univers (alături de mituri, arte, științe etc.), el se evidențiază ca un pivot în modul în care exprimă sinteza dintre individual/particular și general. Din această perspectivă, sensurile și structurile lingvistice nu sunt un obstacol, ci, din contră, sunt chiar precondiția de a face comunicabilă în oricare limbă orice experiență sau cogniție, și aceasta nu pentru că ar exista o realitate extralingvistică împărtășită, ci grație esenței limbii în sine. Invers, Heidegger, Gadamer și adepții lor argumentează că limbajul este parte a ontologiei și, prin urmare, este nesupus analizei obiective ori evaluării. Potrivit acestei viziuni, FL echivalează cel mai bine cu o înțelegere hermeneutică a ceea ce o limbă realizează prin actele de vorbire executate de vorbitorii săi (Gadamer 1960/1990). Discursul (vorbitul, ascultatul și tăcutul) coincide finalmente cu modul de a fi al celor angajați în el, și a înțelege ceea ce este într-adevăr limbajul presupu-

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

ne conștientizarea intuitivă și comprehensiunea prezenței sale imediate în discurs. Interesant este că, spre deosebire de Heidegger și Gadamer, Cassirer dovedește o cunoaștere aprofundată a descoperirilor lingvisticii moderne (a structuralismului, în particular) pe care le integrează în observațiile sale filosofice. În orice caz, toți trei mențin ideea că omul este în primul rând și fundamental o creatură vorbitoare și numai secundar una rațională.

Pe de altă parte, filosofi ca Frege, Russell și Wittgenstein dau FL o nouă direcție raportând-o la aplicarea logicii și a raționării critice. Această premisă este asumată, începând cu 1920, și de membrii Cercului de la Viena (Carnap, Schlick, Waismann, printre alții) care sunt fondatorii influentei teorii a cunoașterii cunoscută drept „pozitivismul/empirismul logic". Chestiuni precum cele menționate în paragraful precedent sunt considerate, în mare, rezultatul confuziei conceptuale și/sau lingvistice. Metoda întrebuințată în investigațiile lor anti-metafizice se sprijină pe tradiția unei critici a limbajului. Sarcina principală a FL se schimbă, în consecință: sensurile expresiilor filosofice trebuie să fie clarificate prin analiză logică pentru a se determina dacă o întrebare particulară vizează o problemă (filosofică) reală sau o pseudo-problemă.

## *3. Filosofia limbajului într-un sens mai larg*

### 3.1. Cotitura lingvistică

Această nouă focalizare asupra relației dintre filosofie și limbaj, care va deveni cunoscută drept *turnura lingvistică* din filosofia secolului al XX-lea (Rorty, ed. 1997, Prechtl 1999), pregătește terenul pentru o FL în sensul mai larg, precizat în introducere. În orice caz, la început, nu aria obiectului cercetat este sensibil lărgită, cât concentrarea cercetării, care face dreptate adevărului că toată activitatea rațională este, într-un fel sau altul, mediată de limbaj. Viziunea *filosofiei lingvistice* este sprijinită de introducerea limbilor artificiale, logice în opera lui Frege (cf. Dummet 1981) și Russell & Whitehead (*Principia Mathematica*). Scopul limbilor artificiale este acela de a furniza temeiuri neechivoce pentru conceptele discursului științific (incluzând matematica). În acest context, Frege introduce distincția dintre „sensul"

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

unei expresii și referința ei. Cea din urmă este definită ca o valoare de adevăr, și anume condițiile care hotărăsc dacă obiectul la care se face referire este cel adevărat sau cel fals. O altă influență majoră este reprezentată de noul stil de „a face filosofie" în *Tractatus logico-philosophicus* al lui Wittgenstein, care exercită o mare înrâurire asupra generațiilor ulterioare de filosofi nu doar din cauza observației autorului, potrivit căreia toată filosofia trebuie să înceapă cu o critică a limbajului, ci și datorită felului în care Wittgenstein explorează sensul expresiilor (enunțuri și cuvinte) apelând la principii logice, pe cât se pare evidente de la sine, ca tautologia, contradicția și structura logică a propozițiilor simple, atomice.

Filosofia lingvistică poate fi considerată preludiul la *filosofia analitică*, încă răspândită astăzi în filosofia țărilor de limbă engleză. În tradiția filosofiei analitice, limbajul avansează de la metodă la obiectul de studiu cuvenit. Interesul este concentrat îndeosebi pe propoziții, nume proprii și secvențe discursive, și nu pe unități lexicale. Pot fi deosebite următoarele două orientări majore.

### 3.2. Filosofia limbajului ideal

Filosofia limbajului ideal își propune să clarifice ori să înlocuiască expresiile limbajului natural cu expresii construite conform regulilor sintaxei și semanticii logice. Ideea sceptică de bază, care subîntinde această abordare, este aceea că limbajul natural este plin de ambiguități și capcane lexical-conceptuale care întunecă forma logică a gândirii și, din acest motiv, el este nepotrivit ca să transmită adevărul. Abordarea este preocupată de probleme legate de referință și logică (Tarski, Quine, Kaplan), intersubiectivitate (Kripke), credințe (Davidson), semantică formală și compoziționalitate semantică (Montague) etc., dar, totodată, caută să integreze cunoștințe din domeniul științelor naturale și al pragmatismului filosofic (și, ocazional, al behaviorismului, cum se întâmplă în opera lui Quine) în încercarea de a reduce presupunerile speculative. Contrar FL în accepție strictă, nu doar referința („extensiunea"), ci și „sensul" general al semnelor lingvistice este analizat din punct de vedere referențial (cf. „externalismul" lui Putnam și, la Davidson, ecuația sensului și „interpretarea"; Davidson 2001).

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

În plus, în opoziție cu tradiția mai timpurie, referința (de pildă, în cazul numelor proprii sau al sintagmelor nominale definite) este studiată ca un fenomen logico-lingvistic general, iar diferențele idiomatice nu sunt luate în considerație (cf. Lepore/Smith, ed. 2006, și Devitt/Hanley, eds. 2006).

### 3.3. Filosofia limbajului obișnuit

Filosofia limbajului obișnuit, pe de altă parte, este configurată de critica de bun simț a lui G. Moore cu privire la afirmațiile obscure din lucrările filosofilor idealiști și de opera ulterioară a lui Wittgenstein, de *Cercetările filosofice*, mai ales. Al doilea Wittgenstein respinge conceptul de sens avansat în filosofia limbajului ideal și în propriul său *Tractatus*, care se baza pe postulatul că expresiile au un sens fix care poate fi determinat în termenii („aristotelici") ai condițiilor necesare și suficiente. Sensul este înțeles acum în termenii utilizării semnelor lingvistice drept componente ale „jocurilor de limbaj" publice, adică activități lingvistice contextualizate, parțial guvernate de reguli, activități ce aparțin formelor dinamice ale vieții. Mai mult, expresiile de zi cu zi sunt considerate, în parte, ca sursă și, în parte, ca instrumente de încredere pentru elucidarea interpretărilor filosofice, care sunt prezentate în *Cercetări* sub forma descrierilor minuțioase sau a dialogurilor.

Filosofii analitici au tendința să considere analiza unor concepte ca 'adevăr', 'cunoaștere', 'credință' etc. drept unica opțiune viabilă de a furniza filosofiei o bază sigură. Totuși, cei mai mulți filosofi analitici nu văd adevărul ca fiind absolut. Rorty (1980) este unul dintre cei care arată limitele teoriilor analitice și reprezentaționaliste privitoare la referință și condiții de adevăr. Brandom (1994) reconstruiește referința în termenii relațiilor inferențiale, tratând discursul ca pe un set de acte de vorbire intenționale în care normele implicite sunt făcute explicite. Deja în anii '50 și '60, concentrarea filosofică asupra limbajului obișnuit, consensual, dăduse naștere unui număr de practici de cercetare în care granițele dintre FL și lingvistică tindeau să se estompeze, în special în cazul teoriei actelor de limbaj (Austin, Searle) și în cazul teoriei conversației lansată de Grice. Fiind în esență o practică socială intențională, limbajul se naște din discurs, potrivit acestor autori, și ceea ce

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

este transmis implicit în cadrul dialogului este la fel de important ca tot ceea ce este codat explicit. Odată cu începutul anilor ’80, poate fi constatată și o reconciliere între filosofia analitică, filosofia minții și științele cognitive (incluzând psihologia, neuroștiința și informatica), și anume în opera lui Fodor, care caută să argumenteze existența unui „limbaj al gândirii” înnăscut, ce își are o sintaxă și o semantică proprie (pentru o dare de seamă critică, cf. Saporiti 1997). În fine, observațiile filosofice se reflectă și în opera multor lingviști structuraliști, generativiști și cognitiviști. În orice caz, până acum, contribuția lingvisticii la FL este controversată (cf., de ex., Haser 2005 în legătură cu teoria lui Lakoff și Johnson despre metaforă și realismul încorporat, care fusese gândită ca o critică la adresa pretinsei părtiniri obiectiviste din filosofia analitică).

## *4. Filosofia limbajului în sensul cel mai general*

Eforturi precum cele raportate în secțiunea **3.3.** intră în sfera FL luată în accepția cea mai generală, după cum s-a precizat în introducere. Această dezvoltare este sprijinită de ceea ce a ajuns să fie cunoscută drept *filosofia lingvisticii* încă din anii ’80 (cf. Katz 1985). În mod crucial, existase dintotdeauna pretenția că FL, atât în sens strict, cât și în sens larg, deși neautonomă și depinzând de studierea sistematică a limbajului, asigură temeiurile pentru lingvistică, logică și filosofie deopotrivă. Filosofia lingvisticii vede lucrurile de pe poziția opusă: FL depinde, mai degrabă, de științe, inclusiv de lingvistică, iar nu invers. Printre principalele teme de cercetare se află metodele, conceptele și presupunerile teoretice vehiculate în științele limbajului, statutul intuiției lingvistice și rolul normelor sociale în limbaj (Itkonen 2003). Astfel, spre deosebire de practicile anterioare, FL în sensul cel mai general militează pentru o abordare pluralistă a limbajului pe baza cercetării empirice și teoretice interdisciplinare, în linii mari, și nu găsește vreo valoare intrinsecă în FL tradițională. Refuzul de a admite o deosebire între o perspectivă filosofică și una empiric-lingvistică merge mână în mână cu tendința de a rezolva problemele FL prin reducții, mai curând, decât prin distincții. Dacă aceasta este abordarea corectă, rămâne de văzut.

BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

## Note

[1] De regulă, am tradus engl. *meaning* prin rom. *sens*. Ambii termeni sunt, în limbile lor, la fel de ambigui (sau la fel de bogați în accepții). În contextele în care Klaas Willems are în vedere doar «limba» (ca sistem abstract), atunci *meaning* ar putea fi redat prin *semnificație* (sau *semnificat*) [nota trad. Cr.M.].

## Bibliografie


Borsche, T. [1981] *Sprachansichten. Der Begriff der menschlichen Rede in der Sprachphilosophie Wilhelm von Humboldts*. Stuttgart.

Borsche, T. et al. [1995] *Sprache*. In: Ritter, J./Gründer, K. [eds.] *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Vol 9. Darmstadt: 1437-1495.

3. Brandom, R. [1994] *Making it Explicit*. Cambridge, MA.

Cassirer, E. [1923-1929/1977] *Philosophie der symbolischen Formen*. 3 Bde. Darmstadt. [vezi Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice* [1923], vol. I, *Limbajul*, Traducere din limba germană de Adriana Cînța, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.]

Cloeren, H.J./Gründer, K. [1995] *Sprachkritik*. In: Ritter, J./Gründer [eds.] *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Vol 9. Darmstadt: 1508-1514.

Coseriu, E. [2003] *Geschichte der Sprachphilosophie*. 3. Aufl. Tübingen [etc.]; ediție nouă revizuită: Coseriu, E. [2015]. *Geschichte der Sprachphilosophie*. 2 vols. Tübingen. [vezi Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, Humanitas, București, 2011.]

Dascal, M. et al. [eds. 1992-1996] *Philosophy of Language* (HSK 7). Berlin [etc.].

Davidson, D. [2001] *Inquiries into Truth and Interpretation*. 2nd ed. Oxford.

De Cuypere, L./Willems, K. [2008] *Meaning and Reference in Aristotle's Concept of the Linguistic Sign*. In: FoSc 13: 307-324.

De Rijk, L. [2002] *Aristotle. Semantics and Ontology*. Leiden.

Devitt, M./Hanley, R. [eds. 2006] *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*. Oxford.

Di Cesare, D. [1998] *Introduction*. In: Di Cesare, D.


BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)

[ed.] Wilhelm von Humboldt. Ü*ber die Vierschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*. Paderborn [etc.]: 11-128. [vezi Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Versiune românească, introducere etc. de Eugen Munteanu, Humanitas, București, 2008.]

Dummet, M. [1981] *Frege. Philosophy of Language*. 2nd ed. London.

Frank, M. [2001] *Das individuelle Allgemeine*. 4th ed. Frankfurt/Main.

Gadamer, H.-G. [1960/1990] *Wahrheit und Methode*. 6. Aufl. Tübingen. [vezi Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, Traducere de Gabriel Cercel și Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, Teora, București, 2001.]

Haser, V. [2005] *Metaphor, Metonymy, and Experientialist Philosophy*. Berlin [etc.].

Itkonen, E. [2003] *What is Language? A Study in the Philosophy of Linguistics*. Turku.

Katz, J. [ed. 1985] *The Philosophy of Linguistics*. Oxford.

Lepore, E./ Smith, B.C. [eds. 2006] *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford.

Pinborg, J. [1972] *Logik und Semantik im Mittelalter*. Stuttgart.

Prechtl, P. [1999] *Sprachphilosophie*. Stuttgart.

Rorty, R. [1980] *Philosophy and The Mirror of Nature*. Oxford. [vezi Richard Rorty, *Filosofie și oglinda naturii*, traducere de Alexandru Racu, Anca-Eliza Simitopol, Marius-Bogdan Tudor Editura Tact, Cluj-Napoca, 2014.]

Rorty, R. [eds. 1967] *The Linguistic Turn. Recent Essays in Philosophical Method*. Chicago, IL.

Saporiti, K. [1997] *Die Sprache des Geistes*. Berlin.

Schmitter, P. [ed.] [1987-] *Geschichte der Sprachtheorie*. Tübingen.

Schulte, J. [1989] *Wittgenstein*. Stuttgart.

Trabant, J. [1986] *Apeliotes oder der Sinn der Sprache*. München.

Trabant, J. [ed.] [1995] *Sprache denken*. Frankfurt/Main.

Verburg, P. [1998] *Language and its Functions*. Amsterdam.

**BDD-A30331 © 2019 Revista „Limba Română"**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:06 UTC)**